

Лариса Подоляко, Роман Луценко

ПОДІЇ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ 1700–1721 РР. НА ТЕРИТОРІЇ КОРОПЩИНИ У НАУКОВІЙ ТА ЕКСКУРСІЙНІЙ РОБОТІ МЕЗИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Дедалі більшого значення в процесі економічного й культурного розвитку Чернігівської області набуває рекреація й туризм. Адже рекреація – це одна з форм раціонального використання часу, проведення змістовного дозвілля. Саме вона стала можливим засобом вивчення історії рідного краю та пізнання історико-культурної спадщини, залишеної нам попередніми поколіннями.

Мезинський національний природний парк – найбільший природно-заповідний об'єкт Чернігівської області. Створений відповідно до Указу Президента України №122/2006 від 10.02.06 площею 31035,2 га. Одним з перспективних напрямів його збалансованого розвитку виступає саме рекреаційна діяльність.

Її різновидом, який широко практикується на території Мезинського НПП, є діяльність екскурсійна. Вона полягає в організації подорожей, що не перевищують 24 години без ночівлі, разом з фахівцем туристичного супроводу та за задалегідь складеними маршрутами для ознайомлення з визначними місцями, пам'ятками природи, історії, культури, музеями тощо.

Події Північної війни, що відбулися наприкінці жовтня – на початку листопада 1708 р. залишили вагомий відбиток в історії регіону (пам'ятні місця, топоніми, предмети озброєння та побуту, легенди та перекази тощо), які на місцевому рівні багато років досліджував та вивчав археолог, краєзнавець В. Є. Куриленко. Його зусиллями було зібрано колекцію предметів, що лягла в основу експозиції в Мезинському археологічному науково-дослідному музеї ім. В. Є. Куриленка та його філії у візит-центрі Мезинського НПП. У вітринах експонуються гарматні ядра, свинцева картеч, козацькі люльки та інші експонати цього періоду, що були знайдені дослідником на території Коропщини.

У жовтні 1708 р. театр бойових дій Північної війни змістився до р. Десна. Після переходу Івана Мазепи на бік Карла XII шведські війська намагалися форсувати Десну біля с. Комані та с. Гнатовки, проте активні дії російських військ на лівому березі не дали їм зробити це¹.

31 жовтня шведські та козацькі війська вирушають до с. Мезин, де вирішено було спробувати переправитися знову. Шведи починають готуватися до форсування Десни. Для забезпечення успіху операції шведи на височині (Сірівській горі) над місцем переправи створили артилерійські позиції та встановили гармати, що тримали під обстрілом лівий берег, де облаштували позиції російські війська². 1 листопада річку покрила крига, що ускладнило процес підготовки до переправи.

Шведські частини, що повинні були першими форсувати річку, розмістилися зразу під Сірівською горою й на вузькій прибережній смузі збудували плоту. 2 листопада Карл XII звелів розпочати переправу. Спочатку були натягнуті мотузки між берегами річки, що дозволило плотам курсувати як паром, переправляючи по 15–20 солдатів.

1 Павленко С. Військо Карла XII на півночі України. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. С. 134.

2 Там само. С.135.

До вечора було переправлено 600 осіб. Уночі російські війська спробували вибити шведів із захопленого плацдарму, проте рішучі дії шведського загалу при підтримці артилерії з правого боку Десни залишили плацдарм за шведами³.

Наступного дня, 3 листопада, шведи спорудили понтонні мости, що дало змогу масово переправляти шведські війська на лівий берег. Біля с. Мезин було наведено два мости (один будували шведи, а другий козаки Мазепи), ще один міст було наведено нижче по течії Десни, південніше с. Псарівка (сучасне с. Деснянське). 4–5 листопада майже все шведське військо переправилося на лівий берег⁴.

Лл. 1. Місце, де шведська армія переходила Десну біля с. Мезина

лише таємничість природи краю, а також познайомити рекреантів з історією регіону, зокрема із подіями Північної війни, що відбулися 300 років тому на цій території (Рис.1).

Так, на екологічній стежці «Дивосвіт природи краю, де ходили мамонти» одним з улюблених об'єктів екскурсантів є «Дуб Мазепи» (Лл. 2), вік якого понад 300 років. Під цим деревом у листопаді 1708 р., за переказами місцевих жителів, була нарада Карла XII та гетьмана Івана Мазепи, на якій вирішували питання стосовно обрання місця переправи військ через Десну. Дуб знаходиться на схилі Сірівської (Мазепиної) гори (с. Мезин), де Карл XII створив вдалу артилерійську позицію – «шведські редути», розмістивши тут у три ряди 28 гармат: їх вогонь по російських позиціях на протилежному рівнинному березі був настільки щільним, що «только в один человек с нуждою за оным бруствером укрыться могли, а в четыре человека стать было не возможно от неприятельской стрельбы»⁵. Зараз на Сірівській горі створено зручний оглядовий майданчик Мезинського НПП, з якого відкривається чудовий краєвид.

Неподалік цього місця в 1970 р. місцеві жителі знайшли скарб шведських

Лл. 2. Дуб Мазепи

3 Щоденник камергера Карла XII Густава Адлерфельда про перебування шведів восени 1708 р. на Чернігово-Сіверщині // Сіверянський літопис. 2014. № 4. С. 102–103.

4 Павленко С. Військо Карла XII на півночі України. С. 141.

5 Куриленко В.С. Кризь безодню віків / гол. ред. І.В. Куриленко, Л.В. Чолану (Куриленко). Чернігів, 2016. С. 308.

*Іл. 3. Місця, пов'язані з військовими діями 1708 р. на території Мезинського ННП.
 1 – переправа під с. Мезин; 2 – шведські позиції (Сірівська гора); 3 – дуб Мазепи;
 4 – російські позиції (Острів); 5,6,7 – «шведські могили»;
 8 – ур. «Шведівщина»; 9 – переправа під с. Деснянське (колишня Псарівка).*

талерів часів Північної війни. Також існує й легенда про загублену (закопану) шведами бочку із золотом у с. Мезині, яку шукають і нині. На цій горі В. Є. Куриленком були знайдені невеликі ядра, що вказує на обстріл шведських позицій супротивником.

Екскурсійними об'єктами також є місця переправи шведських і козацьких військ через Десну. Одна з них була біля сучасного парому в с. Мезин, яку В. Є. Куриленко вважав другорядною. На його думку, головна переправа відбулася нижче Псарівки (сучасне с. Деснянське), тут проходить маршрут екологічної стежки «Під деснянськими кручами». Краєзнавець аргументує це тим, що біля Мезина ширина заболоченої заплави була до 6 км, а на відріжку Дзвінкове – Хвостинка вона звужувалася до 1,5 км.

З письмових джерел дійсно відомо про дві переправи, одну з яких будували шведи, а іншу козаки І. Мазепи.

Про події 1708 р. та перебування шведів на цій території нагадують і місцеві топоніми (Іл. 3) та легенди з переказами.

Так, яр Шведівщина лежить за 3 км нижче за течією Десни південніше с. Деснянське (ймовірне місце розташування другої переправи). Згідно з місцевими легендами і доносами Петру I, тут у листопаді 1708 р. ховалася шведська армія, яка після битви в Мезині форсувала р. Десну й заплаву в напрямку на Дзвінкове. Поблизу Шведівщини, на березі Десни, у крейді В. Є. Куриленко знайшов велике, а зверху на кручі мале ядра⁶.

Також на території парку є три топоніми «шведські могили» (біля сіл Разльоти, Криски та на заплаві навпроти с. Мезин), імовірно, місця поховань загиблих воїнів у 1708 р.

В урочищі Рови, що за 2–3 км на захід від с. Деснянське, є рештки великих земляних споруд, які В. Є. Куриленко, спираючись на місцеві легенди, ототожнював з шведськими резервними складами.

Також переповідають, що біля с. Деснянське шведи заховали золоту карету, яку не змогли переправити на лівий берег. Потрібно відзначити, що легенда про золоту карету, яка була закопана (загублена, втоплена й т. п.), доволі поширена на території Чернігівщини. Проте здебільшого вона пов'язана з персоною російської імператриці Катерини II.

Фахівцями нацпарку також розроблена тематична екскурсія «Від Дігтярівки до Деснянського. Слідами Північної війни», мета якої познайомити відвідувачів з подіями Північної війни в Чернігово-Сіверському Подесенні, простежити маршрут шведських військ.

Екскурсія починається біля підніжжя гори (с. Гірки), на якій відбулася перша зустріч Мазепи та Карла XII, потім перехід до пам'ятного знаку, що встановлений у 2008 р. Далі маршрут пролягає до с. Дігтярівка, де на кошти І. Мазепи (пожертва гетьмана становила 15 тисяч золотих) була збудована в стилі українського бароко мурована Покровська церква. Навпроти с. Дігтярівка, на лівому березі Десни, розташовані земляні споруди – редути військ Петра I.

Наступний екскурсійний об'єкт – «Накот» біля с. Курилівка, земляний насип, який збудували шведи та козаки, щоб скоротити шлях через болотисту місцевість⁷. Далі йдуть екскурсійні об'єкти біля сіл Мезин та Деснянське, про які згадувалося вище.

Отже, події Північної війни на території Коропщини є предметом наукових досліджень, вони представлені в експозиціях музеїв та висвітлені в екскурсійній роботі Мезинського НПП.

6 Куриленко В.Є. Історія Чернігово-Сіверщини з найдавніших часів у знахідках Мезинської округи. Нариси про далеке минуле рідного краю. Чернігів, 2008. С. 55.

7 Куриленко В.Є. Шведські дороги в окрузі Мезина на Десні // Сіверщина в історії України: Зб. наук. праць. Київ-Глухів: Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2010. Вип. 3. С. 164–167.

DOI: 10.5281/zenodo.3253767